

„Mindenkinek van egy nagy dobása”

SAKONYI KÁROLYAL HERCZEG ÁKOS BESZÉLGET*

Herczeg Ákos: Szeretettel üdvözlöm a XV. DESZKA Fesztivál díszvendégét, Szakonyi Károly Kossuth- és József Attila-díjas író, drámaíró, dramaturgot, a Nemzet Művészt. Sűrű héten vagyunk túl, elsőként arra kérdeznék rá, milyen benyomást hagyott benned az idei rendezvény, mely előadások voltak különösen emlékezetesek és miért?

Szakonyi Károly: Szeretettel köszöntök én is mindenkit. Nem tudtam minden produkciót megnézni, valóban sűrűn voltak a programok, de akadt néhány tényleg kiemelkedő, tegnap például a pécsi monodráma szenzációs volt [Tar Sándor: *A mi utcánk*, rend. Szabó Attila – a szerk.]. Nagyon tetszett a *Milf*, igazán tehetséges páros csinálta [Kovács Viktor – Kovács Dominik – a szerk.], lenyűgöző volt az akrobatika és a sodró beszéd, mimika – tökéletes, komplett színházat hoztak létre egy testen belül. Általában elmondható, hogy a DESZKA önmagában nagyon fontos, így volt ez hajdanán is, mikor először Sopronban létrehoztuk, majd kisebb hullámvölgybe került, de most magához tért. Én valamikor elnöke voltam a Drámaírói Kerekasztalnak, az utánam következő Németh Ákost nagyon alkalmasnak találtam, meg is dicsértem tegnap, hogy milyen jól működnek, összefognak, programokat csinálnak. Egy valamit nehezen tudnak elérni ők is: hogy az írók színházhoz juthassanak. Ez korábban is gond volt, nincs ez másként ma sem.

Herczeg Ákos: Tavaly volt drámaírói munkásságod hatvanéves jubileuma. Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy a pályán töltött emberöltőnyi idő távlatából milyen elmozdulások figyelhetők meg a színházi szakmán belül, hogyan változott a színészi-dramaturgiai munka, egyáltalán mennyiben volt más színházat csinálni a '60-as években, mint napjainkban?

Szakonyi Károly: 1963-ban volt az első drámabemutatóm a Nemzeti Színházban, az *Életem, Zsóka!*, pénteken, Luca napján. Szóval ez egy babonás indulás volt, annál is inkább, mivel eredetileg a Katona József Színházban lett volna a premier, de leszakadt a stukkó, így az Ódryn került sor a bemutatóra. Nagyszerű dramaturg dolgozott akkor a Nemzetiben, Benedek András, a nagy Benedek család [Elek, Marcell] leszármazottja, ő patronálta korábban a Németh László- és az Illyés-darabokat. Az *Életem, Zsóka!* után volt pár esztendő [’68-ban volt az *Ördöghegy* című drámám a Madách Kamarában], mikor azt mondta nekem Ruttkai Ottó, ha én kiírom ide, hogy lesz itt egy magyar bemutató, akkor senki sem jön be. Kicsit féltek a '60-as években a hazai drámától, mert volt akkoriban egy hirtelen nyitás a nyugati dráma felé, jött Williams, Miller stb., ezek óriási sikert hoztak. Így ha például az *Ördöghegyet* hét elejére tették, oda bizony

* A DESZKA Fesztiválon 2024. május 18-án elhangzott beszélgetés szerkesztett változata

nem jött be a közönség. Mindenesetre volt mozgolódás – Csurkának volt egy kitűnő darabja, a *Ki lesz a bálánya*, amit nem mutattak be, helyette írt két vígjátékot, azokkal debütált. Utána elindult a Vígszínházban, és '70-ben a Vígszínház áttörte a magyar dráma iránti félelmet: az 1970 és 1985 közötti időszak a magyar dráma virágkora volt, olyan darabok születtek, amelyek eljutottak a határokon túlra is. A színház akkoriban szoros kapcsolatban állt az írókkal. Tanulságos, hogy a '60-as években elég tekintélyes összegű minisztériumi ösztöndíjat, havi kétezer forintot kaphattak írók azért, hogy a színházban dolgozhassanak. Rengeteg cikk jelent meg arról, hogy mi a sorsa a magyar drámának. Aztán a '90-es évektől sokat változott minden, például az író és a színház kapcsolata, újfajta műsorpolitika jutott érvényre. Végeredményben mindent színpadra lehetett állítani, nem volt az a szigorú dramaturgia, mint korábban. Ennek ellenére nehezen jutnak színházhoz a fiatalok, leginkább stúdiókban, alternatív társulatoknál érvényesülnek – aki dramaturg volt, az tudja, hogy egyébként is sok tényezők múlik, színpadra kerül-e egy új mű; gyakran más a terve a rendezőnek, más az igazgatónak, sok szerencse kell hozzá. Én nem panaszkodhatok, az ösztöndíj miatt elvárás volt, hogy írjak darabot, utána pedig a színházak hívtak, nem kellett kopogtatni.

Herczeg Ákos: Menjünk vissza a kezdetekhez! Nem egyenes út vezetett a dráma, tágabban az irodalom irányába: évekig különféle irodai, fizikai munkákból éltél, majd novellistaként debütáltál az irodalmi életben. Bizonyára nagy ugrás volt, de végül sikerült: 1958-as első megjelenést követően sorra jelentek meg írásaid, 1961-ben első köteted [*Középpütt vannak a felhők*] is napvilágot láthatott. Mennyire volt nehéz bekerülni „kívülről” az irodalmi vérkeringésbe? Miért éppen a novella vált elsődleges műfajoddá?

Szakonyi Károly: Az első megjelenésnek sok előjátéka volt: a színházzal való kacérokodás [a Színművészetire jelentkeztem '49-ben, sikertelenül], a katonaság után valóban fizikai munkát végeztem, aztán jött egy időszak, amikor „kiemeltek”, irodába kerültem, a fél országot bejártam. Ez utóbb nagyon jól jött, mert egy prózairónak elsősorban tapasztalat kell – a vers más, már tizenévesen lehet az ember zseniális költő, de a prózairás horizontális műfaj, szét kell tekinteni a világban. Különböző életrajzokból látjuk, hogy nem árt, ha van az írónak nem irodalmi foglalkozása. Novellákat írtam, '55 végén, '56 nyarán elhelyeztem már párat, előtte nemigen akartam publikálni. Igaz, az '53-as Nagy Imre-kormányváltás táján megindult *Új Hang* című folyóirat jó irodalmat hozott, ott jelent meg Csurka, Galgóczi, Kamondy, Szabó István, Sánta Ferenc, akikkel később egy csapatba kerültünk mint '58-as indulók. A forradalom utáni időkben ezek a novellák már ott voltak a szerkesztőségekben, így végül megjelent az egyik, majd következett a többi, az *Élet és Irodalomban*, ami akkor indult, a *Jelenkorban* és különböző napilapokban, amelyeknek akkoriban volt kultúrrovata. Sajnálom a mai fiatalokat – nekünk akkoriban voltak műhelyeink, volt a tévé, a rádió, a napsajtó, sok helyre lehetett írni. El is készült egy kötetnyi írás, a *Középpütt vannak a felhők*, amelyet dedikáltam a Nemzeti művészbejárójánál. Arra jött Benedek András, aki akkorra már olvasta a könyvet, és azt mondta, ezekben a novellákban van drámai töltet. Kérdezte, nem akarok-e drámát írni, azt mondtam, hogy dehogynem. Meg is pályáztam az ösztöndíjat, de előtte már dolgoztam a rádiónak, volt egy Családi Kör nevű műsor.

Ebben riporttereket küldtek ki vidékre, különböző problémákat jártak körül, ezeket az anyagokat aztán íróknak adták [Csurka, Mándy, Csoóri stb.], hogy készítsenek belőle színészek közreműködésével hangjátékokat. Ezekben Béres Ilona, Tolnai Klári és mások is játszottak. Szóval egy ideje már forgolódtam a színház körül, a dramaturgián, és sürgettek, hogy írjam a darabot, mert be akarják mutatni. Osváth Bélával, a dramaturgia akkori vezetőjével jöttünk le egy nyári napon a művészbejárónál, és a Blahán jött szembe Domján Edit. Béla odavitt magával, és azt mondta, „Editke, ez a fiú ír magának egy szerepet.” „Igazán?”, mondta, és valóban ő játszotta a főszerepet a *Zsókában*. Fantasztikus szereposztást kaptam, rögtön az első darabnál, ez bizony elkényeztetett.

Herczeg Ákos: A szépirói indulásod óta sokat változtak az olvasói szokások: miközben a szórakoztató irodalom iránti igény töretlennek látszik, a szépirodalom olvasótábor csökkenőben van. Úgy tűnhet, a színház viszont kevésbé veszítette el a közönségét, rendszerint telt ház előtt zajlanak az előadások, legyen szó klasszikus vagy kortárs darabokról. Mi lehet az oka, hogy az irodalomnak mintha otthonosabb közege lenne manapság a színpad, mint a könyv?

Szakonyi Károly: A magyar közönség hálás közönség, sose áll fel és vonul ki a színházból, csapkodva a széktámlákat. Visszatérve még röviden ahhoz, hogy '58-ban indultunk sokan, például Bertha Bulcsú, Gyurkovics Tibor, Lázár Ervin, és ez korosztályban kapcsolódott Sántaékhoz a '60-as években. Fejes Endre ugyan korábban indult, de '58-ban jelent meg a *Hazudós* című kötete, azzal vált ismertté. Az irodalmi élet akkoriban többfelé szakadt, de nem úgy, mint most, hogy nem álltak szóba egymással, szóba álltunk, sőt barátoktunk, de tudtuk, hogy ki melyik körhöz tartozik. Barátságos volt a hangulat, egészen 1990-ig. Előtte Galsai Pongrác mindig megszervezte az óbudai Lajos utcában lévő öreg Sipos vendéglőben az összejöveteleinket, együtt volt ott Konrád, Csurka, Kardos G. György, Végh Antal és sokan mások, mert az irodalom volt a fontos, és nem az, hogy kinek mi jár a fejében a rendszerről. Persze nagyjából mindenkinek ugyanaz. A kezdet nagyon komplikált irodalomtörténeti szituáció volt 1958–59-ben: még hallgattak az írók, sőt sokan börtönben is voltak, mások pedig meg tudtak jelenni. Ez tűnhetett úgy, hogy a vákuum beszippantott bennünket, de mi azt folytattuk, amit korábban is gondoltunk, kitartottunk amellett, hogy nem sematikus, hanem valóságos irodalmat akarunk művelni. Ez abban az időben sem volt lehetetlen, csak meg kellett keresni a módját annak, hogy elmondjuk, amit gondoltunk. A színház is így működött, sokáig éltette a színház elevenségét a politika fölött álló összekacsintás színész és néző között. Ha nem is direkt módon, de ki lehetett fejezni azt, milyen a közhangulat, a társadalmi helyzet, a jellemző életérzés. Ezért a közönség szerette a színházat. Kár, hogy nem veszik elő ezeket a darabokat. Persze van, amit a fiatalabbaknak már meg kell magyarázni, vannak időhöz kötött művek, de óriási mennyiségű, akkor sikeres, külföldön is játszott színdarab merült feledésbe. Van egy kis pazarlás e téren. Ott van például Hubay Miklós, ő volt a par excellence drámaíró köztünk, mi mind, ahogy Örkény mondta, alkalmi drámaírók voltunk. Manapság gyakoribb, hogy valaki csak drámákat ír, de akkoriban mindenki a költészetből vagy a prózából érkezett a színházba. Az irodalmi élet valahogy izgalmasabb volt

a színházon belül. A novelláimat, úgy éreztem, szeretik, mostanában találkoztam egy idős nénivel, aki mondta, „Úgy szerettem a maga írásait!” Erre én: „Miért, már nem szereti?” „Dehogynem, de tudja, akkor, amikor még divatban volt.” Az igazi publicitást a színház tudta megadni. Ha kint volt a neved a plakáton, az sokat jelentett.

Herczeg Ákos: Igen, sikeres és népszerű drámaíróról kétségkívül gyakrabban beszélünk, mint sikeres novellistáról. Egyébiránt meghatározza a téma, milyen formában képes hatásosan megszólalni? Próza- és drámaíróként tudni kell, miből lehet jó novellát, és miből jó drámát alkotni? Más szóval: van olyan anyag, amit csak az egyik műnemben lehet jól megvalósítani?

Szakonyi Károly: Ez természetes módon adódik, van, ami novellának születik. Én például a darabjaimat nem tudom elképzelni prózában. Az előfordul, hogy egy-egy ötletet, figurát, hangulatot átvesz prózából az ember, de vissza nem alakítható. Én nem vagyok regényíró, a kisregényeim mellett egyedül a *Bolond madár* nevezhető regénynek. Mindig novellistának mondtam magamat, azzal együtt, hogy mivel a novella és a dráma közel áll a rádiójátékban egymáshoz, sokat készítettem egy időben, nem beszélve a tévéjátékokról, meg az egyfelvonásosokról, ezekből sok került képernyőre. Azok a témák, amelyek drámában megszólaltak, bennem a regényt oltották ki, azt helyettesítették.

Herczeg Ákos: Már szóba került az 1963-as *Életem, Zsóka!* című debütáló darab. A mű a megalkuvás és önmagunk vállalásának dilemmáját viszi színre, ami, alig néhány évvel 1956 után, komoly téttel bíró, nem éppen kockázatkerülő művészi állásfoglalásnak tűnik. Hogyan emlékszel a pályakezds izgalma és a darab körüli közhangulatra? Milyen reakciót váltott ki?

Szakonyi Károly: A színházon belül valamelyest védett közegben voltam. Lengyel György, a későbbi debreceni igazgató, akkor fiatal rendező volt, neki ajánlották fel a darabot, de Meruk Vilmos meggondolta magát, és a *Nem félünk a farkastól*-t bízta volna rá, azonban ő inkább a *Zsókat* rendezte volna, de azt meg nem engedték. Megcsinálta a szereposztást, azt átvette Vadász Ilona. Elkezdtük a próbát, Domjánnal, Kállaival, Sinkovits-csal, Horkayval, kitűnő színészeket kaptam. Mentek a próbák, aztán Marton igazgató hívott az irodába, azt mondták neki a minisztériumból, hogy le kell állítani. Kérdeztem, miért. Kiderült azért, mert a Kállai Ferenc által játszott minisztériumi korifeus-karakter, aki politikai nézeteivel összeütközésbe kerül régi barátjával, mert az, vele ellentétben, a nehezebb utat választotta, vagyis nem alkuszik meg, ezt látva meghasonlik, és öngyilkos lesz. Azt mondták, egy pártfunkcionárius nem lehet öngyilkos, legyen inkább infarktusa. Írtam akkor egy levelet a minisztériumnak, hogy az nem ugyanaz, sok vita után a próbákat mégiscsak lehetett folytatni. Ez volt az én „hősies” pillanatom az elnyomás éveiben. Nagy fogadtatása volt, a közönség szerette. A kritika persze emelt dramaturgiai kifogásokat, de az eredetiségét méltatták, és ez a forradalom utáni útkeresés, vagyis beállni a sorba, megalkudni, vagy kitarítani, ez erősen hatott a közönségre. Sokáig játszották, később már a Katonában. Sajnos nincs tévéfelvétel, akkoriban még csak közvetítés volt, de rögzítés nem. Játszották

Drezdában és Sepsiszentgyörgyön, volt repríze a kilencvenes években a Budapesti Kamarában, ekkor odajött hozzám egy úr, aki disszidálóként tért haza, és azt kérdezte, „Magát ezért hogyhogy nem csukták le?”

Herczeg Ákos: A '60-as évekbéli létkérdésekkel, komoly belső vívódásokkal foglalkozó *Ördöghegy* című dráma után a széles körű ismertséget hozó *Adáshiba* [1970] új időszak kezdetét jelenti: a komikum mint hatáselem fontos jellemzője lesz a későbbi színműveknek is. Hogy látod, mennyire fontos része ennek a kivételes hatástörténetnek az, hogy a tragikusnak is nevezhető üzenet, nevezetesen, hogy a televízió (vagy aktuálisabban, a közösségi média) világába veszett ember eleve alkalmatlan a megváltásra, itt fergeteges komédiába van csomagolva?

Szakonyi Károly: Azt írtam rá, hogy „keserű komédia”. Az *Ördöghegy* kedves darabom volt, de valahogy nem ment, egyedül a lengyeleknél volt siker, tévéjáték is készült belőle Krakkóban, ők megszerették. Igen, valószínű, hogy befolyásolta az *Adáshiba* utóéletét az, hogy szatírának készült. Hogy miért lett az, azt én is nehezen tudnám megfejtetni. Nem volt szándékom kimondottan komédiát készíteni, egyszerűen ezekről az emberekről akartam írni, és az, hogy így viselkedtek, a szatíra felé vitt. Előzőleg volt egy hangjátékom, az *Albérlet és filodendron*, amiben Tahi Tóth játszott, és azt hallgatva Marton László, a Vígszínház rendezője azt mondta, milyen jó lenne, ha a Vígszínháznak írnék egy ilyen groteszkebb dolgot. Annyit kértek csak, hogy ha lehet, Págernek és Bullának legyen szerepe. Egyszerűen éreztem a levegőben ezt a helyzetet, életvitelt, a televízióval kapcsolatban is – magam is tapasztaltam, hogy nem lehetett többé családi, baráti társaságban beszélgetni. Tehát adódott a tévénezés mint központi motívum. A másik Jézus, aki itt Emberfi néven szerepel – az ő figurája több novellában is foglalkoztatott, az egyikből csináltak operát is, csak nem lett bemutatva. Arról szól, hogy karácsonykor bemegy Jézus a kávézóba, és kiutálják, nem is akarnak tudomást venni a sebeiről, mondván, ki tudja, mibe keveredett bele. Nekem kellett egy archetípus, akit nem kell külön magyarázni. Kézenfekvő volt, hogy az első felvonásban a technikai csodát nem hiszik el, a másodikban már a misztikus se. Ekkor jön a legkisebbik királyfi, Imrus, aki azt mondja, ő ebből nem kér, benne van a remény, hogy talán megváltozik valami.

Herczeg Ákos: A Játékszín – a DESZKA Fesztiválon is látható – feldolgozása érezhetően törekedett korunk mediális környezetébe áthelyezni, ekképp aktualizálni az eredeti szöveget. Így még inkább megerősítést nyerhetett, hogy az eszközök fejlődése nyomán a figyelemzavaros, mediatizált emberre vonatkozó kortűnet érvényesebb, mint valaha: az *Adáshiba* üzenete valóban nem avul, sőt újabb és újabb rétegekkel gazdagodik, mindehhez azonban nélkülözhetetlen volt némi dramaturgiai változtatás. Egyetértesz azzal, ma már szükséges bizonyos revízió ahhoz, hogy a darab a 21. század nézőjének is hatásos maradjon?

Szakonyi Károly: Már a '90-es években felmerült a dilemma, hogy valamit modernizálni kellene, de ez annyiban maradt, mert féltő volt, hogy ha egy téglát kihúznak belőle, akkor nem biztos, hogy az épület megmarad. A Pécsi Harmadik Színház találta meg

a módját, hogy behozza az okostelefont, az erősen a korhoz kötődő részek óhatatlan kihúzásaival ez megvalósítható. Ezt én elfogadtam. A Játékszín és a Vörösmarty Színház ezt tovább cizellálta. A darab nem sérült, az emberi kapcsolatokra érvényes mondanivaló változatlan, így a modernizálás fölfogható rendezői ötletnek. Persze megnézhető az eredeti felvétel, megvan a szöveg, a rendező ehhez hozzáadhatja a saját elképzelését. Nem láttam az összes külföldi feldolgozást, leginkább az első időkben volt rá alkalmam, akkor még jobban volt pénze a színháznak, hogy vendégül lássák a szerzőt. Feltételezem, hogy különböző kultúrákban módosíthatnak rajta, igaz, az első bemutató alkalmával, Helsinkiben, rögtön a következő évben semmit nem változtattak. Kicsit csodálkoztam, mikor megkaptam a szerződést, hogy ezt egy kapitalista országban vajon hogy fogják érteni, én azt hittem, hogy a mi világunkról írtam a darabot, de kiderült, hogy az emberi kapcsolatok ott is hasonlóak. Egyszer egy újságíró kérdezte, hogy mit szólok a külföldi sikerekhez, és azt mondtam, az író számára dicsőség, de az ember számára szomorúság, hogy mindenhol így élnek, különben miért játszanák Norvégiában, Törökországban. Egyébként a Szovjetunióban sokáig nem engedték, csak a balti országokban, mondván, ott még vannak kispolgárok. Malihina Elena, a moszkvai egyetem magyar tanszékének oktatója fordította le, és a hetvenes évek vége felé már sokfelé játszották.

Herczeg Ákos: Ahogy említetted, 1970-ben a Vígszínház felkérésére készült a darab, de olvasható, hogy az alapkoncepció már korábban megfogalmazódott. Hogyan szólt a felkérés? Kezdetől világos volt, hogy egy család nappalijában, a családtagok egymáshoz való viszonyában kell a történetnek kibontakoznia?

Szakonyi Károly: Ha az ember szerződik, akkor kell egy szinopszist csinálni. Abban az volt az elképzelésem, hogy azért egy család, mert abban különböző korosztályok vannak, akik összetartoznak, de mindenki más korszakot élt át, más az élménye, más dolgokban csalódott. Úgy kapcsolódnak össze, hogy közben nem tudják segíteni egymást szellemileg, a társadalmi morál szempontjából, nem tudnak átadni egymásnak semmit. Ennek kulminációs pontja Vanda figurája, aki azt mondja, „itt semmit nem kaptam”. De igazából én olyan hídépítő vagyok, aki előbb megépíti a hidat, majd utána csinál tervrajzot. Kikövetkeztetem, mit is csináltam voltaképp. Egy kép volt bennem egy családról. Nagymaroson írtam, az ottani alkotóházban. Akkoriban nem volt televízióm, a szüleimnél igen, ha náluk voltam, néztük, anélkül, hogy beszélgettünk volna. Ez volt az alapélményem. Mikor közeledett a leadási határidő, elmentem Nagymarosra, ahol volt tévé az ebédlőben, vacsora után mindig leültünk, néztük, ekkor ugrott be a kép, hogy ez az elképzelt család is örökké ott ül tévé előtt. Felmentem a szobába, és elkezdtem írni. A tévé rántotta tehát össze az egész ötletet, ami arra a dramaturgiai fogásra épült, hogy a színpadi nyílás a kávéja a televíziónak – nem egymásra néznek, hanem maguk elé. Az MMA által készített portréfilmben Ernyey Béla meg is jegyezte, mindig kinéztek valakit a közönség első soraiból, és azoknak beszéltek, nem egymásnak.

Herczeg Ákos: A mai információáradatban az embernek hatványozottan nehéz kikapcsolni a különféle irányból szüntelenül érkező ingereket. Hogy látod, régen

egyszerűbb volt mélyebb, tisztább emberi értékek szerint élni? Számodra jelentett valaha nehézséget fókuszálni a figyelmet a valóban lényeges dolgokra?

Szakonyi Károly: Bezárkózás korábban is volt, Csehov is írt a „tokba bújt” emberről. De az bizonyos, hogy a körülmények jobban adottak voltak ahhoz, hogy az emberek összejöjjenek – faluhelyen volt a kukoricafosztás, a fonó, meg voltak bálók. Ma mindez hiányzik, nem véletlen, hogy gyakran emlegetik, milyen nehéz párt találni: nincsenek meg ezek a közösségi helyzetek. Nekünk gyerekkoromban vendéglőnk volt, ahová esténként a törzsvendégek eljártak, beszélgettek, iszogattak, kártyáztak, ezt minden este meg tudták tenni, akkoriban nem volt nagy dolog egy-két fröccsöt meginni vagy egy debreceni párost elfogyasztani. Volt helye és ideje a társasági kapcsolatoknak. A családon belül is érezhető ez a devalválódás, a családtagok fáradtan érnek haza, nincs idejük egymásra. Kíváncsi lennék például, hány családnál van manapság közös ebéd délben, gyanítom, hogy alig.

Herczeg Ákos: A darab vonatkozásában valahol említetted, hogy „a szereplők me- nekülnek valamitől”. Hogy látod, mi elöl szolgálhat menedékül a tévé?

Szakonyi Károly: Biztos, hogy nem a technika ellen szól a darab, a fejlődést ugyanis nem lehet megállítani, az megy előre, a mesterséges intelligenciáig és tovább. De a használattal gondok vannak. Tudom, ma már az okostelefon a gyerekek szá- mára olyan, mint a tankönyv, kikerülhetetlen, ez ellen nem lehet szólni. De talán nem feltétlenül lenne muszáj, hogy mi legyünk engedelmes szolgálai a technikának. Az emberi kapcsolatainkat önmagunkból kellene elindítani, külső eszközök nem nagyon segítenek abban, hogy a figyelmet egymásra irányítsuk.

Herczeg Ákos: A mű igazi közönségsiker volt, egy generáció máig élő, meghatározó színházi élménye lett. Ez a kitüntetett figyelem kihatott – pozitív, akár negatív érte- lemben – a későbbi darabok fogadtatására?

Szakonyi Károly: Lehet, hogy vártak volna még egyet, Várkonyi is mindig biztatott erre. Megírtam a *Hongkongi parókat*, ami egy szatíra volt, de neki nem nagyon tetszett. A Miskolci Nemzeti Színház 150 éves évfordulójára írtam, utána egy őszi bemutatóra felkerült Pestre, és a Nemzeti végül megvette. Várkonyi nagyon megsértődött, azonnal levette az *Adáshibát* a műsorról. [Egy darabig persze, aztán visszatette a programba.] Ez akkoriban kapóra is jött, mert Halász Judit épp veszélyeztetett terhes volt, egy időre le is kellett cserélni, de aztán visszatért. Várkonyi szememre vetette, hogy „mi- ért adtad oda nekik?”, hiába mondtam, hogy „neked nem kellett”. Nem örült, hogy a szomszédvárbán másik darabomat is játszották. Aztán persze kibékültünk, ő rendezte a televízióban az *Ítéletnapig* című egyfelvonásosomat. Az *Adáshiba* tévéváltozatára is készült, de a betegsége miatt nem tudta megcsinálni, Rusz Józsefre bízta, nem lett sikeres. Igen, bizonyosan befolyásolta a későbbi munkámat az *Adáshiba* – ha azt mondjuk, Fejes, azt feleljük: *Rozsdatemető*, ha Sánta, akkor *Húsz óra*. Mindenki- nek van egy nagy dobása. Tatay Sándor mondta, hogy jó, ha 15-20 éve van egy író- nak, amíg jókat ír, a többi már nem ugyanaz. A *Hongkonginak* egyébként utóbb nagy sikere

volt, minden szilveszterkor azt adták, igaz, ez a darab csak a szocialista országokban ment nagyot [a Szovjetunióban 14 színház játszotta], a finnek pedig szeretetből bemutatták, de ez nálunk működött.

Herczeg Ákos: Egy fennmaradt anekdota szerint maga Kádár János is megnézte a darabot, és nyugtázta, hogy az ő tévénézési szokásai sem különböznek a látottaktól. Noha a mű nem ítélkezik hősei életformája fölött, a köznapi jelenségek, emberi érzések mélyebb megértésére, megélésére való képtelenség mögül a kispolgári létforma kritikája is kihallható. A pártpolitika felől ért bármilyen észrevétel, nyomásgyakorlás, ami miatt védened kellett a művészi szuverenitásod?

Szakonyi Károly: Az *Adáshiba* kapcsán nem, de akkoriban járt a kormány a színházba, Kádárékát kísérte Aczél György is. A Pesti Színházban nem volt páholy, be kellett ülni a sorokba, tele volt az előcsarnok fekete ruhás emberekkel. Én később érkeztem, kérdeztem őket, miért nem mennek be, aztán mondták, „nem azért vagyunk itt”. A szünetben a Kádár családdal kellett találkoznom és diskurálnom. Aczél meg Várkonyival beszélgetett. A darab amúgy épp egy pozsonyi vendéjátékra készülődött, ez azért érdekes, mert amikor vége volt az előadásnak, hallottam, ahogy Aczél azt mondja Várkonyinak, „utazhatnak, nem parabola”. Ennyi volt az egész kontroll. Amúgy Aczél nagyon szerette. Mikor Moszkvában voltunk a magyar drámák fesztiválján, ahol csupa fiatal ottani rendező rendezte a magyar darabokat, a Kremlben volt egy fogadás, Aczél be is mutatott a kulturális államtitkárnak. Akkor ő már dicsekedett az *Adáshibával*. A *Hongkongival* annyi történt, hogy mikor felhoztuk Pestre, kellett egy igazolást írni arról, hogy mit akarok a két munkással. Mit jelent az, hogy „mi vagyunk felelősek a rendért!” [Ők mindig a nyílt színen rendezik át a jeleneteket.] Később jött a pártközpontból valaki, megnézte a próbákat, és „átvette” az előadást. Már a Katonában történt, hogy látta a darabot Timár Mátyás pénzügyminiszter, és azt kérdezte tőlem: „És az elvtársak mit szólnak ehhez?”

Herczeg Ákos: Ahogy szóba került, az *Adáshiba* nemcsak a hazai [fővárosi és vidéki] színpadokat hódította meg hamar, de híre külföldre is eljutott, több országban is bemutatták az évek során. Volt olyan feldolgozás, ami valami miatt különösen emlékezetes volt?

Szakonyi Károly: Nagyon érdekes volt a Kassai Nemzeti Színház feldolgozása, az ottani rendező jól érezte, mit akartam mondani, igazi keserű komédiát csinált belőle. Aztán ott volt Zsámbéki Gábor egri rendezése. Ő egy dohos szagú kispolgári helyzetet teremtett, beföttesüvegekkel a szekrény tetején. És ugyancsak jó volt a Tovsztonogov-féle leningrádi előadás – nem értettem ugyan a szöveget, de ahogy láttam, a játékukból követtem a darabot, pontos, szép munka volt, nagy sikert aratott. Bulgáriában a gabrovóiak bevásárolták a szatíria klubjukba. Jó lett volna látni a török változatot, ráadásul ők nem fizettek, arra hivatkozva, hogy, akárcsak a Kazimir-rendezte *Karagöz*, az *Adáshiba* is népi játék. A jogvédőtől kimentek párszor, de a pénzből nem lett semmi.

Herczeg Ákos: Állítólag a tengerentúli adaptáció lehetősége is felmerült. Mi az oka annak, hogy végül mégsem sikerült az *Adáshibának* eljutnia az amerikai közönséghez?

Szakonyi Károly: A jogvédőhivatal nagyon erősen működött, jöttek ügynökök, ajánlották a darabokat. Igen, mondták, hogy Neil Simon állítólag adaptálná, máskülönbem nemigen lehet oda kijutni magyar daraboknak – legfeljebb egyetemi színpadokra jutott el Karinthy, Örkény is. De az angoloknak se nagyon kellett – miért is kellene Shakespeare mellé egy Szakonyi?

Herczeg Ákos: A televízió nemcsak az *Adáshiba*, de a karrierednek is fontos szereplője. Országosan elismertté a tévé- és hangjátékok korában váltál, így elmondható, munkásságod az 1970-es, '80-as évek technikai fejleményeivel, ezzel párhuzamosan a drámafogyasztói szokások megváltozásával együtt alakult. Fontos volt drámairóként reagálni a közönség újfajta igényeire? Másfajta nyelvi-dramaturgiai fogásokat kellett egy hangjáték esetén alkalmazni, mint egy hagyományos, színpadra tervezett mű esetén?

Szakonyi Károly: A hangjáték egy novellistának hálás műfaj, mert van benne narráció és van benne dráma. A másik vonzereje az volt, hogy bármi beszélhet – akár egy pohár nevében is csinálhatunk hangjátékot, ugyanez színpadon nehezen képzelhető el. Néhány hangjátékom van, amit egyfelvonásosként játszanak, itt a szcenika nem jelent problémát. Volt korábban a hangjátéknak egy műhelye, a Rádiószínház, ahol remek darabok születtek, ezek eljutottak nyugatra, Angliába, sőt Japánba is. Ez egy módja volt annak, hogy betekintsenek külföldön a vasfüggöny mögé. Valóban, rengeteg tévéjáték is készült, én is csináltam párat. Ebben az volt a jó, hogy nem pályáztatni kellett, hanem működött egy drámai osztály, ott a rendezők és dramaturgok ismerték a mezőnyt, ők mentek az írókhoz és tettek javaslatot, hogy ebből vagy abból készítsenek tévéjátékot. Egyfelvonásosok is készültek – Görgegyvel gyakran beszélünk is arról, hogy több ilyen kellene írni, és nyitni egy erre specializálódott kis színházat, mert a magyar egyfelvonásosok igen színvonalasak, Hubayé például, akinek most is megy a Nemzetiben darabja, az *Ők tudják, mi a szerelem*. A Rádió nagy művészeti műhely volt, ha bement az ember a Pagodába, az előcsarnok egy kulturális központ volt, tele színésszel, íróval. Ilyen ma már nincs, külső gyártással ugyan készülnek még hangjátékok, regényekből írott sorozatok, de az a hagyományos típusú már nemigen létezik.

Csikos Sándor [a közönség soraiból]: Korábban számos nagy orosz regényből készítettél színpadi adaptációt, egyben én is játszottam. Remek szerepeket csináltál többszáz oldalas regényekből. Körülbelül tudom, de arra kérlek, okulásul mondd el, hogyan készültek ezek a darabok?

Szakonyi Károly: Nehéz dolog ez, különösen Dosztojevszkijnél, mert nála nemcsak a történet hangsúlyos, hanem sok eszmei kérdés is bekerül a regénybe, ebből kell megteremteni egy játéklehetőséget. Az ember elolvassa néhányszor, magába szívja a történetet, a fontos részeket megjegyzi vagy kijegyzeteli, és az epizódokból, dialógusokból elkezd formálódni valami, amit aztán megpróbál „megzenésíteni”, figurákat teremteni. Mikor Dosztojevszkijt írok, akkor úgy is kezdek beszélni, valamiképp belém

száll a lelke. A történetet birtokolva szabadon tudom a figurákat megalkotni. Az már hallás kérdése, hogy jó dialógusok is szülessenek.

Csikos Sándor [a közönség soraiból]: Emlékszem, mindig ott ültél a próbán, lehetett veled beszélni arról, hogy hogy gondoltad, adott esetben miért változtattál valamin.

Szakonyi Károly: Ha valami játékban kibomlott, akkor el lehetett hagyni. Szerettem ezt csinálni, Debrecennek és Lengyel Györgynek köszönhetem, hogy ezek elkészülhettek – mindezt a '90-es években Pesten már nem tudtam volna megcsinálni. A közönség is jól fogadta mindig. Az oroszok igazán közel álltak hozzám, Turgenyev, Csehov – bevallom, kicsit „csehovosítottam” Dosztojevszkijt is.

Herczeg Ákos: A dráma sikere után néhány évvel, 1975-től összesen mintegy két évtizedig Miskolcon, Győrben, Pécsen és Debrecenben dolgoztál dramaturgként. Kényszer, vagy kalandvágly vezetett fővárosi színházak helyett vidéki társulatokhoz? Milyen tanulságokkal szolgált ez a folytonos újrakezdésekkel tarkított időszak?

Szakonyi Károly: A rendezők hívtak. Miskolcon a *Hongkongi parókát* Illés István rendezte, ő kérte, hogy menjek mellé dramaturgnak, aztán őt követtem Győrbe is. Később Lengyel Gyuri is hívott, mikor Pécsre került. Vele szívesen mentem, mivel '63 óta kapcsolatban voltunk. Nagyon sajnálta, hogy a *Zsókát* nem ő rendezte, aztán összetalálkoztunk a Madáchban az *Ördöghegynél*, majd a *Holt lelkeket* csináltuk közösen, ami az egyik legnehezebb, de legszebb adaptációs munkám volt. Sajnos a szovjetek nem szerették, a hatvanadik előadásra eljött három úr, jegyzeteltek, és aztán mondták, hogy nem szeretik, ha magyar írók orosz klasszikusokat használnak politikai mondanivalójuk közvetítésére. Nem volt különösebben erre hajló átírás, de valahogy úgy alakítottam rajta, hogy a mai közönséghez szóljon, és az nekik nem tetszett. Ruttkai Ottó igazgató, megijedt és levette a műsorról, hiába volt sikeres. Mindenki nagyon sajnálta, nagy munka volt, az összes számottevő színész játszott benne a Madáchból. Szerencsére van tévéfelvétel róla.

Herczeg Ákos: Van, amit megbántál a pályád során, amit utólag máshogy csinálnál? Volt, amire nagyon vágytál, de nem sikerült?

Szakonyi Károly: Nem, én is úgy vagyok, mint némely színész, nem volt „szerepálmom”. Talán a nagyregény. Illés Endre azt mondta Örkénynek, hogy „Pista, írjál regényt, mert aki nem ír regényt, az nem író”. Ő is csak kisregényt írt, ahogy én. Van regényírói alkat, én nem ilyen vagyok. Nemrég találkoztam Spiró György feleségével, kérdeztem tőle, „Mit csinál Gyuri?” „Ír egy 19. századi regényt.” „Jaj, ne írjon már olyan hosszú regényeket! Kisebrendűségi komplexusom lesz.” Voltak korábban is komoly nagyregények, Móricz *Erdély-trilógiája* például, de olyan fontos könyvek, mint Kosztolányi *Édes Annája* vagy a *Pacsirta* az igazából egy nagy novella. Az emberek regényt írtak, kényszerűségből, a megélhetés miatt, a klasszikus regények egy részét meg az újságok termelték ki, kellett a folytatás a lapokba. Én nem tudtam soha ráhangolódni arra, hogy benne legyenek hosszan egy történetben. A novella az más volt, különben

is, a magyar novellahagyomány igen jelentős, legtöbben novellistiként indulnak. A műfaj iránti tiszteletből született az *Írók lámpafényénél* sorozat, amit a *Lyukasórában* publikáltam, ott ötven íróról készítettem esszét, mellé téve egy-egy novellát Sinkától, Jékelytől és a többiektől. Főleg azokról írtam, akiket ismertem is, egyedül Gelléri Andor Endrével nem találkoztam. Emlékszem, 1946-ban a gimnáziumi magyartanárom olvasta föl a *Szállítók* című novelláját, az nagyon megfogott, s azóta szeretem. Remek író volt, ahogy Móricz nevezte, a „tündéri realizmus” kiemelkedő alakja. Úgy érzem, több remek novellát lehet említeni a magyar irodalomból, mint magyar regényt.

Herczeg Ákos: Ars poeticád szerint „az ember azért ír, hogy önmagát megteremtse”. Ez a kilencvenen túl sincs másként? Az írás már mindig ösztönző erő marad, vagy eljöhét a nap, hogy azt mondd, nincs már több mondanivalód?

Szakonyi Károly: Az ember szeretné azt hinni, hogy az marad. Utóbbi időben írtam egy novellafolyamot, meg egy kisregényt, a *Csend napjait*, és néhány „őszikét”, de időről időre felmerül, hogy már annyit írtam, talán már nem is kellene többet. Aztán hallgat az ember egy zenét, és hirtelen beugrik egy novella. Ilyenkor azt érzem, hogy még élek. Persze mindig ki vagyunk szolgáltatva a kegyelmi állapotnak, amiben létrejöhet valami. Azt várni kell, erőltetetten fogalmazgatni nem érdemes. De azért azt szeretném, ha úgy emlékeznének rám, hogy „utolsó pillanatáig dolgozott”.

Mit jelent ma kortárs drámaírónak lenni?

HAJDU SZABOLCCSAL, LŐRINCZY ATTILÁVAL ÉS TASNÁDI ISTVÁNNAL SÁNDOR L. ISTVÁN BESZÉLGET*

Sándor L. István: Három drámaíróval beszélgetünk, akiket most az hozott össze, hogy mindhárman szerepelnek a Selinunte Kiadó mai magyar drámákat közreadó sorozatának, az *Olvasópróbának* a legújabb kötetében.¹ Hárman három különböző úton jártok. Ezért kezdjük a beszélgetést azzal, hogy ki is ma a „kortárs drámaíró”. Hányféle útja, lehetősége van a mai magyar drámának? Ki hogyan vált színpadi szerzővé, mit jelent a pályáján a drámaírás, hogyan tud színpadi szerzőként létezni?

Lőrinczy Attila: Nekem már az apám is színházban dolgozott, igaz, műszaki vonalon, de a gyerekkorunk nagy részét mégis a színházban töltöttük. Ezek után a család minden tagja mindent elkövetett azért, hogy a lehető legmesszebb kerüljek a színháztól. De mégiscsak Gaál Erzsínél kötöttem ki, majd a Szegedi Egyetemi Színpadon játszottam a Paál Isti utáni korszakban. Aztán véletlenül Harsányi Sulyom László barátom

* A DESZKA Fesztiválon 2024. május 15-én elhangzott beszélgetés szerkesztett változata.

¹ *Legközelebbi emberek. Mai magyar színdarabok.* Selinunte Kiadó, Budapest, 2024. [Az antológiában Bíró Bence: *magyartenger*, Tasnádi István: *Mikor hazudtam?*, Hajdu Szabolcs: *A legközelebbi ember*, Lőrinczy Attila: *Haragossziget*, Kerékgyártó István: *Skorpió* és Háy János: *Elem* című darabja olvasható.]